

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ В КОНТЕКСТІ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Гармонізація етнонаціональної сфери України є важливішим чинником державотворення, зміцнення національної безпеки нашої держави. Як показали події в Югославії ігнорування між-етнічних протиріч, спроба вирішити їх насильницькими методами призводить до поглиблення кризи, її переростання у гуманітарну катастрофу. Тому саме етнополітичні дослідження повинні стати основою для розробки державних програм, стратегій розвитку як окремих етносів, так і нації в цілому.

Аналізуючи проблему адаптації кримськотатарського народу слід зазначити унікальність для України самого регіону їх розселення з географічної, економічної, етнодемографічної, військово-політичної точок зору. Етнодемографічна ситуація в Криму має певні особливості. По-перше, титульна нація на півострові знаходиться у меншості: за даними перепису населення у 1989 р. в Криму мешкало 2430495 чоловік, з них росіяни – 68,4%, українців – 25,6%. По-друге, у 1989 – 1995 рр. на півострів з Середньої Азії повернулось приблизно 250 тисяч кримських татар (10% населення Криму), і вони стали третьою за чисельністю етнічною групою в Криму. По-третє, Крим став основним мігрантоприймаючим регіоном України для репатріантів з числа як кримських татар, так і армян, болгар, греків, німців [1, с. 93]. Таким чином, етнодемографічна ситуація в Криму після 1989 р. суттєво змінилася, автоматично трансформуючи характер і зміст політичних, економічних, міжнаціональних відносин на півострові.

Українське державне керівництво продемонструвало демократичний підхід до вирішення кримськотатарської проблеми визначившись по принциповим позиціям:

- беззаперечна підтримка ідеї повернення кримських татар (та інших депортованих народів) на Батьківщину;
- проведення акомодацийних етностратегій, що надає етносам можливість зберігати свою неповторність як культурно-історичного феномену [2, с. 276].

В той же час недостатньою мірою були розроблені практичні заходи щодо утворення прийнятного соціального середовища для репатріантів. Вітковська Г. С. зауважує, що приймаюча

сторона для послаблення міграційного тиску повинна розробити комплексну програму, яка включає декілька обов'язкових елементів [3].

Перш за все це забезпечення готовності у випадку надзвичайних ситуацій, а саме прогнозування надзвичайних ситуацій, визначення квот мігрантів та райони їх розселення, підготовка кадрів для організації допомоги, розробка довідкових матеріалів, локальних програм їх адаптації. Важливим елементом такої програми є надання тимчасової допомоги вимушеним мігрантам: тимчасове житло, одяг, домашнє начиння, медичне обслуговування, організація навчання дітей і професійної підготовки дорослих, працевлаштування. Також виникає необхідність прийняття довгострокових рішень з перепрофілювання оперативних витрат на поліпшення економічного становища як самих мігрантів, так і приймаючих територій, соціальне забезпечення репатриантів: розробка спеціальних навчальних програм мовної, професійно-технічної, соціокультурної орієнтації.

Виходячи з вищезначеного, розглянемо становище кримських татар. Так, згідно з офіційними даними, опублікованими представництвом ООН в Україні, кількість кримських татар працездатного віку становить 128 000 (кількість на 1996 р.). Із них влаштувалися на роботу лише 76 400, з наступним розташуванням по секторах (у відсотках): сільське господарство – 48%; індустрія та будівництво – 18%; освіта та культура – 5,8%; охорона здоров'я – 4,6%; інші – 23,6%. Серед працевлаштованих більше половини змушені працювати не за фахом. Також, необхідно зазначити, що рівень безробіття серед кримськотатарського населення дещо вищий, ніж серед інших народів півострова. Спостерігаються факти дискримінації репатриантів щодо політики їх розселення на півострові. Основні місця їх розташування такі: Сімферополь (місто і район) – 34 500, Білогорськ – 20 500, Бахчисарай – 20 000, Джанкой – 19 500, Кіровський – 15 500. Лише поодинокі родини кримських татар мешкають на південному узбережжі півострова, в той час як перед депортацією саме там проживала їхня переважна більшість. Оскільки кримська влада пильно стежила за тим, щоб не допустити компактного проживання кримських татар, нині кількість місць їх розселення дорівнює 300. Причому землі під забудову надавалися таким чином, що нині тільки 10% сімей мають електрику і 8% – воду. Близько 20 000 родин, що не мають житла намагаються побудувати його власними силами. Таким чином, близько 65% кримських татар ще й досі не влаштувалися або мешкають у тимчасових приміщеннях, часто не мають ні води, ні електрики, ні транспортних комунікацій. Серед бажаних

побудувати власну домівку приблизно 25 тисяч родин не мають можливості придбати будматеріали і подолати транспортні витрати [4, с. 65-81]. Розглядаючи процес адаптації кримських татар ми бачимо як тісно переплітаються етнічні та соціально-економічні проблеми, вирішення яких залежить перш за все від поліпшення загальної економічної ситуації в Україні, а також від зважених, послідовних дій місцевої влади. З іншого погляду таке становище репатриантів сприяє їх політизації, підштовхує до активних дій. На сьогоднішній день, ми спостерігаємо як латентний конфлікт переростає у відкритий, набуваючи загрозливих форм. Задача держави в цьому випадку полягає у збереженні етнонаціональної єдності, недопущенні переростання протистояння у неінституалізовану стадію.

Аналізуючи причини конфліктизації («балканізації») адаптаційних процесів кримських татар, треба брати до уваги не тільки внутрішні чинники, а й зовнішні фактори впливу на ситуацію в Криму. Як зазначає В. Цибулькін, активну політику на півострові здійснює Туреччина, відкрито фінансуючи кримських татар. У 1996 р. на кошти цієї держави побудовано тисячі квартир для переселенців, при цьому президент Туреччини Сулейман Демирел вважав цю справу питанням престижу республіки. Вищезначений автор стверджує, що протурецьку політику в Криму здійснюють Курултай і Меджліс кримських татар, низка кримінальних угруповань (наприклад, боевіки – «аскери»), а також деякі чиновники у кримському керівництві [5, с. 9]. Фінансування цих структур реалізується через кримськотатарські товариства в Анкарі, Стамбулі, Ескішехіре, Ізміре, Бурсе (Туреччина), а також через об'єднання «Авропа Тюрк Ислам Бирлиги» і «Тюркську федерацію» (лідер Тукмен Онур, Брюссель). Цікавим є факт співробітництва кримських татар з гагаузами Придністров'я, урумо-кипчаками Приазов'я і тюрками Північного Кавказу, особливо у контексті чеченських подій 1995-1996 рр. Вже з 1996 р. міжнародні експерти визначають Крим як конфліктну зону. Це було зумовлено комплексом причин, основною з яких, на нашу думку, є падіння економічних показників майже на 12%, порівняно з 1995 р. Таке становище активізує екстремістські рухи, сприяючи появі терористичних угруповань. На жаль у світовій практиці останнього часу поширеним явищем стало використання лозунгів національно-визвольної боротьби різноманітними терористичними організаціями: «Ірландська революційна армія», яка підняла хвилю терору ще з 1970 р., вимагаючи від Англії утворення незалежної соціалістичної республіки; партію басків у Іспанії, яка виникла у 1950 р.; «Асоціацію корсиканських революціонерів», яка у

1975 р. трансформувалася в «Асоціацію корсиканських патріотів» [6]. Міжнародне співтовариство засудило насильницькі методи цих організацій, віддаючи перевагу політичним засобам вирішення міжетнічних конфліктів. Як свідчать фахівці, подібні тенденції активізації радикальних організацій спостерігаються і у Криму [5, с. 10].

Особливе занепокоєння викликає розповсюдженість на півострові вогнепальної зброєю. Так за 1995 р. у Криму було вилучено 1763 одиниці, а на початку 1996 р. тільки під час трьох операцій «Атака-1», «Атака-2», та «Омут» було конфісковано 938 стволів та дванадцять кілограмів вибухівки. Злочинність у Криму розподілилась на «російську» і «татарську», організації яких «конкурують» не на життя, а на смерть.

Невипадково лідери кримських татар все частіше звертаються до міжнародного співтовариства з проханням звернути увагу на проблеми Криму. М. Джемілев та В. Є. Абдураїмов, займаючи протилежні політичні позиції однак в одному: неприпустимо розв'язання кровавого конфлікту між представниками слав'янської та тюркської суперкультур. Ймовірно, гармонізувати адаптаційні процеси кримських татар дозволить поєднання економічних та політичних заходів як на регіональному, так і на державному рівнях. До економічних заходів слід віднести побудову сучасної інфраструктури з урахуванням енерго та водопостачання, відродження підприємництва, розвиток курортної зони, залучення іноземних інвестицій. Політична програма розвитку регіону повинна враховувати інтереси всіх етносів, що мешкають на території Криму. В той же час особливий статус того або іншого народу в наш час, може стати поштовхом до нових конфліктів в Україні.

Виходячи з цього, прес-секретар Президента України О. Мартиненко зазначає, що проблема визнання Меджлісу є дуже не простою, оскільки правове поле України не передбачає окремих прав для окремих меншин у плані політичного представництва [7, с. 1-2]. Як зазначають лідери кримськотатарського народу, за різними оцінками на Батьківщину бажають повернутися ще 150-200 тисяч депортованих кримських татар, тому проблема їх адаптації залишається актуальною для України. Державна влада вже зробила певні кроки йдучи на зустріч побажанням депортованих народів, зокрема спрощена процедура отримання громадянства для кримських татар, Указом Президента України створено дорадчий орган представників кримськотатарського народу з метою більш оперативного вирішення політико-правових, соціально-економічних та інших проблем, пов'язаних з інтеграцією кримськотатарського народу

в українське суспільство, невизначеністю правового статусу Меджлісу, обраного Курултаєм кримськотатарського народу, відповідно до пункту 28 статті 106 Конституції України [8].

Література

1. Ефимов С. А., Ефимова В. М. К вопросу о распределении населения регионов Украины // Диалог украинской и русской культур: Материалы международной научно-практической конференции. – К., 1997. – С. 91-96.
2. Демоны мира и боги войны. Социальные конфликты в посткоммунистическом мире. – К., 1997.
3. Витковская Г. С. Вынужденная миграция: проблемы и перспективы. – М., 1993. – Вып. 3.
4. Беліцер Н. Кримські татари // Права людини в Україні: Щорічник. К., 1996. – С. 65-81.
5. Цыбулькин В. «Крымский узел»: К проблемам региональной геополитики XX в // Регион. – 1997. – №2. – С. 7-10.
6. Моджорян Л. А. Терроризм и национально-освободительные движения // Государство и право. – 1998. – №3. – С. 82-87.
7. Обговорено проблеми облаштування кримських татар // Урядовий кур'єр. – 1999. – 19 травня.
8. Указ Президента України // Урядовий кур'єр. – 1999. – 19 травня.

О. В. Кресін

*(Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
м. Київ)*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ З КРИМСЬКИМ ХАНСТВОМ

У 1687-1708 рр.

Складна політична структура української державності у XVII-XVIII ст. робить доцільним у межах дослідження правових аспектів української зовнішньої політики розгляд діяльності усього спектру політичних угруповань та інституцій українства.

Серед останніх, окрім українських автономних державних утворень, репрезентованих гетьманами (обох сторін Дніпра, право- і лівобережними, а також Ханської України), власну зовнішньополітичну діяльність проводили Запорозька Січ,